

Nenad Perošević
Miloš Vukanović

Življenje partizanov

Ključno vprašanje

Kako so pripadniki partizanskega gibanja organizirali način življenja na osvobojenih ozemljih?

Tema

Tema obsega celotno obdobje druge svetovne vojne (od leta 1941 do 1945) na ozemlju Jugoslavije. Ta tema je bila v izobraževalnih programih komunistične Jugoslavije podrobno preučena in dobro zastopana. Po razpadu Jugoslavije pa se je v šolah novonastalih držav počasi začela opuščati. Delovanje partizanov na ozemlju, ki so ga imeli pod nadzorom med drugo svetovno vojno, še danes ostaja sporno.

Glavni cilj

- Učenci analizirajo zgodovinske vire in spoznajo življenje partizanov med drugo svetovno vojno.

Učni cilji

- Učenci spoznajo partizansko gibanje in način življenja, ki so ga organizirali med drugo svetovno vojno.
- Učenci se seznanijo z vlogo žensk v partizanskem gibanju med drugo svetovno vojno.

Potek dela

Učitelj uro začne z motivacijskimi vprašanji:

- Kdo so bili partizani?
- Kakšna je bila njihova ideologija?
- Ali veste kaj o partizanih iz vašega kraja?

Učitelj nadaljuje z uvodom. Učenci berejo uvodno besedilo in analizirajo zemljevide. Učitelj postavi vprašanja iz zadnjega dela uvoda.

Aktivnost 1 - Igra vlog

Učitelj učence loči v štiri skupine in jim razdeli zgodovinske vire. Z viri naj učenci pripravijo navidezna poročila.

Skupina 1: Način življenja in organizacija

Učenci prve skupine predstavljajo politično telo (organ), pripravijo navidezno poročilo o

45
minut

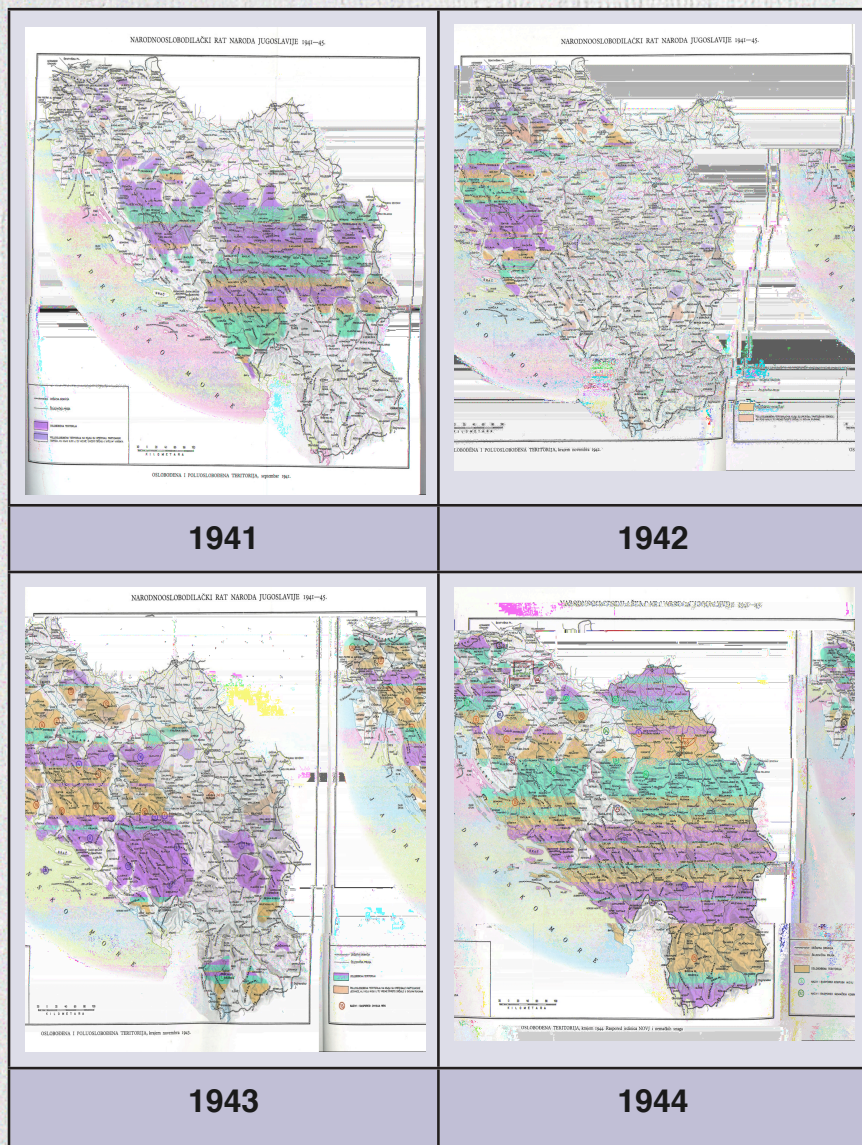
UVOD

Uvod

Po začetku partizanskih napadov v okupirani Jugoslaviji (junij-julij leta 1941) se je osvobodeno ozemlje nenehno širilo, tako da je decembra leta 1942 po površini presegalo celo nekatere evropske države. Na osvobojenih območjih so hitro vzpostavili nove organe oblasti – narodnoosvobodilne odbore, strukture gospodarstva, šolstva in zdravstva. Končni cilj boja je bil osvoboditi Jugoslavijo, pa tudi vzpostavitev novega, komunističnega družbenega reda. Taki cilji so jih privedli v konfliktne situacije z okupatorjem, z novonastalimi nacionalističnimi skupinami in frakcijami, ki so ostajale zveste staremu režimu. Kljub temu da je na osvobojenih ozemljih novonastala oblast želela uvesti nadzor in disciplino v svojih enotah, je še vedno prihajalo do incidentov in zlorab.

DRŽAVA	POVRŠINA km ²
BELGIJA	30.000
ŠVICA	41.000
DANSKA	43.000
JUGOSLAVIJA osvobojena ozemlja 1941	48.000

Zemljevid ozemlja, ki ga je osvobodila narodnoosvobodilna vojska med letoma 1941 in 1944

Vprašanja:

1. Katera območja so partizani najprej osvobodili?
2. Kje/po katerih območjih so se največ gibal?
3. Ali lahko naštejete nekaj območij Jugoslavije, ki so bila v letih 1941, 1942, 1943 in 1944 pod nadzorom partizanov?

Vir 1

ORGANIZACIJA OBLASTI

Narodnoosvobodilni odbori (NOO) so organi revolucionarne narodne oblasti v Jugoslaviji, nastali so v času narodnoosvobodilnega boja (NOB) med letoma 1941 in 1945. Ustanovljeni so (izvoljeni ali imenovani) od začetka oborožene vstaje leta 1941 na osvobojenem, pozneje pa tudi na neosvobojenem ozemlju, od začetka svojega osnovanja pomenili zametek nove družbene ureditve. Narodnoosvobodilni odbori so imeli vse od ustanovitve značilnosti državnih organov oblasti. Odločali so o različnih stvareh, dajali navodila, reševali medsebojne odnose med državljani, odločali o pravicah in dolžnostih ljudi, postavili norme vedenja, organizirali pomoč partizanskim enotam in branili ideje novega reda. Razen na osvobojenih in polosvobojenih ozemljih Jugoslavije so delovali tudi za sovražnikovo vojaško črto, v edinstveni obliki narodnoosvobodilnega gibanja. Opravljali so gospodarske, politične in propagandne funkcije povsod, razen na osvobojenih in polosvobojenih območjih Jugoslavije. To priča o dvojnosti oblasti okupatorja in narodnoosvobodilnega gibanja. Od julija leta 1941 dalje so se ustanjevali okrajni, občinski, mestni, okrožni in državni narodnoosvobodilni odbori.

Vir 3

TISK

Borba (Srbija), *Zmaga* (Črna gora), *Mladinsko gibanje* (Črna gora), *Osvobodilna fronta* (Slovenija), *Svobodna Vojvodina* (Srbija), *Glas naroda* (Srbija), *Novice* (Srbija), *Mlad Borec* (Makedonija), *Nova Makedonija* (Makedonija) itn.

Vir 2

ŠOLSTVO

KPJ (Komunistična partija Jugoslavije) je bila sestavni del revolucionarnega boja za narodno kulturo in izobraževanje. Iz tega izhajajo tudi številni slogani: »Z izobrazbo do svobode!« ali »Orožje niso samo puške, topovi, letala in tanki, temveč tudi znanje!« Razširjen je bil tudi slogan: »Knjiga nam pomaga, da osvojimo svobodo, svoboda nam omogoča, da odpremo knjigo.« Kulturno-izobraževalni in kulturno-umetniški programi so potekali v okviru partizanskih vojaških enot, na osvobojenih ozemljih in v okviru dejavnosti, ki so jih izvajali organi oblasti ter protifašistične organizacije žensk in mladine. Načela in vsebina kulturne politike so bili enaki v vseh delih Jugoslavije, razlikovali so se le v podrobnostih, ki so izhajale iz različnih okoliščin, v katerih se je razvijal posamezen narod Jugoslavije, ter seveda tudi zaradi neenakomernega razvijanja revolucije na jugoslovanskih tleh.

Vir 4

GLEDALIŠČE

Borci, ki so imeli smisel za kulturno-propagandno delo, so bili premeščeni iz vojaških v umetniške enote. Četa Užiškega odreda je prerasla v dramsko dejavnost, izvedli so štiri gledališke predstave. Poleg gledališke ekipe na osvobojenem teritoriju »Užiške republike« so bili aktivni tudi pevci in glasbeniki. Veliki orkester je imel približno 30 članov. Aprila leta 1942 je bila ustanovljena reprezentativna gledališka skupina – Gledališče narodne osvoboditve Jugoslavije. Skupino je sestavljalo približno 60 članov, mnogi od njih so bili že znani dramski umetniki, ki so zapustili okupirano ozemlje.

Vir 5

VOJNO GOSPODARSTVO

V osvobojenih Užicah je bila leta 1941 obnovljena tovarna orožja, ki je v 67 dneh proizvedla kar 21.040 pušk, 18.000 ročnih bomb, 2.700.000 nabojev ... Na Ozrenu so partizani izdelovali ročne bombe iz vodovodnih cevi, z lesenimi ročaji, poimenovali so jih »klipače«, bile pa so podobne koruznim storžem. Sredi septembra leta 1941 so v Drvarju začeli izdelovati bombe, podobne tistim iz Vojnega zavoda v Kragujevcu. Model je razvil mehanik Miloš Bauk, bombe pa so po njem dobile tudi ime – »baukovke«, nekateri so jih imenovali kar »drvarčanke«, saj so prihajale iz Drvarja. Ocenili so, da je bilo proizvedenih približno 6000 baukovk. V Grmeču, na potoku Suvajčina, je delovala največja partizanska tovarna orožja v Bosni in Hercegovini, ki je obratovala vse do januarja leta 1943. Na Petrovi gori je že leta 1941 delovala delavnica za proizvodnjo bomb, pušk in ostalega orožja. V Črni gori (v Rudinah) pa so delovale tudi ostale vrste partizanskih delavnic: čevljarska (natikači), krojaška, puškarska, šiviljska, mizarska ...

V nekaterih svobodnih delih Jugoslavije so delovale živalske farme, ki so bile v lasti narodnoosvobodilnega sklada. V Črni gori, na območju reke Pive, so bile maja leta 1942 ustanovljene živalske farme, ki so svoje mleko in meso dajale vojakom, poškodovanim in bolnim. Takih kmetij je bilo približno 19. Skupno število živali na kmetijah je bilo: 174 krav molznic, 264 glav goveda za meso, 1497 ovac molznic, 2158 neplodnih ovac, 392 koz molznic in 311 neplodnih koz. Partizanska ekonomija (»struga«) v Prekaji je bila osnovana spomladi leta 1942, njeno dejavnost so podprli bogatejši domačini. Po kapitulaciji Italije septembra leta 1943 so na otokih začele obratovati ladjedelnice: v Veli Luki na Korčuli, na otokih Brač, Hvar in na Dolgem otoku, Kornatih, Ižu, Visu in Lastovu. Od začetka oktobra 1943 do decembra 1944 je bilo v ladjedelnice pripeljano približno 600 manjših ladij, ki so bile potrebne popravil.

B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knj. 2, Beograd 1988; *Vojna enciklopedija*, tom 5, Beograd 1973; Z. Lakić, *Duhovni otpor fašizmu – Jugoslavija 1941–1945*, Istorijski zapisi, br. 2/1995; Z. Lakić, *Poslijeratni razvoj kulture u Crnoj Gori (1945–1980)*, Bibliografski vjesnik, br. 1/1983;

Vir 6

Partizanske enote so se združevale v brigade. Na prvi sliki vrhovni poveljnik Tito pregleduje 1. proletarsko brigado. Na drugi sliki je prikazan postroj 4. črnogorske proletarske brigade.

Kobsa, Ljubljanović, Rastić, ILUSTRIRANA POVJEST NOBa U JUGOSLAVIJI 1941-1945, Stvarnost, Zagreb, 1973.

Vir 1

Igmanski marš je bil pohod Prve proletarske brigade v noči 27. januarja leta 1942. Na tem pohodu je enota utrpela velike izgube.

Predhodnica kolone je prispela do vznožja Igmana okoli 22. ure. Kmalu so kolone stopile v igmanske gozdove in se izognile vsem nevarnostim, ki so pretile brigadi v bližini sovražnikovih oporišč. Takoj po tem, ko je začetek kolone odrinil na pot Sarajevo–Blažuj, je prvi bataljon poslal drugo četo, da zagotovi varno pot do Sarajeva, tretjo četo pa, da zagotovi varno pot proti Blažuju. Brigada ni bila več izpostavljena nevarnosti, kolona pa je bila še vedno ogrožena, saj so se morali vrniti po isti poti. Brigada se je napotila na Igman. Na poti je naletela na novo prepreko. Pot čez Igman je bila zelo strma in skoraj neprehodna. Bila je tudi ledena in prekrita s tankim slojem snega. Mnogim borcem je večkrat spodrsnilo, padali so in se pobirali, z velikim naporom, celo po vseh štirih so se prebijali čez poledico. Najtežje so se prebijali tisti z natovorjenimi konji. Konji, ki so bili podkovani z majhnimi bosanskimi podkvicami in majhnimi žebli, so se podobno kot tisti, ki so imeli starejše podkve, znašli v zelo težavnem položaju. Kolona je na tem nevarnem mestu zastala in se ustavila. Nevarnost je bila vse hujša. Celotna enota je stisnjena na majhnem prostoru obtičala na Igmanu na pol poti do Sarajeva in Blažuja. S poti je bil očiščen sneg, zato je cesta predstavljala nevarnost, da bi se na njej pojavili sovražniki. Poveljnik brigade Koča Popović je prišel pogledat, zakaj se je kolona nenadoma ustavila. Ko je zagledal ledeno strmino, je izdal ukaz, da možje raztovorijo konje in s sekirami razbijejo sneg. Borci so si opasali mitraljeze, granate in ostalo opremo ter razbremenili konje. Z opremo na ramenih so vlekli konje čez grozovito strmino. Ljudje so bili bolj vzdržljivi kot živali. Prav zaradi zastoja na vznožju Igmana ob izredno nizkih temperaturah je zmrznilo veliko borcev. Postajalo je vse bolj hladno, nemočno so se pretegovali in prestopali na mestu. Tudi to ni več pomagalo. Nekateri izmed borcev na koncu kolone, ki so bili še v vaseh, niso prenesli takega mraza, zato so odšli v bližnje hiše, da bi se ogreli. To jih je drago stalo, saj se je v hišah stopil sneg z njihovih čevljev. Ko pa so stopili spet ven, so jih nizke temperature dobesedno prikovala na tla. Veliko borcem, ki so se prebijali čez led in sneg, so zmrznili prsti na rokah.

Pohod čez Igman je bil izjemno naporen in vse počasneje so borci napredovali po poti do cilja. Snežna odeja je bila vse višja, ozka steza pa vse globlja. Če kakšen borec ni stopil na stezo, je padel v globok sneg. Z vrha Igmana so uzrli luči na Ilidži, Rajlovcu in v Sarajevu. Vedeli so, da je tam toplo, a vedeli so tudi, da je tam sovražnik. Bolj ko se je kolona vzpenjala, bolj mrzlo je postajalo. Pred jutranjo zarjo je bilo najhuje. Kljub težkim razmeram je lačna in utrujena kolona vztrajala in hodila deset ur brez počitka. Moči so borcem počasi pojenjale in zdelo se je, kot da gora postaja vse bolj surova in hladna. Tisti, ki niso bili najbolj primerno oblečeni, so čutili mraz, kljub temu da so se premikali. Krepilo jih je upanje, da bodo zdržali nizke temperature tako uspešno, kot so se izognili sovražniku.

Začetek kolone je okoli 8. ure prispel na Veliko polje. Tam je bila velika planinska koča, štab Igmanske partizansko-četniške čete. Četniki in partizani so takrat še sodelovali v boju proti Nemcem. Dočakali so brigado, med borce razdelili hrano in jim pomagali sleči zmrznjena oblačila. Vojakom, ki so med potjo stopili v vodo ali pa so se odšli pogret v hišo, so pri nizkih temperaturah oblačila povsem zmrznila, bilo jih je skoraj nemogoče sleči. Medicinske sestre, nepoškodovani borci in partizani, vsi so kot eno hiteli in masirali zmrznjene tovariše.

Miloš Vuksanović "Prva proletarska brigada"; "Narodna knjiga" Beograd, "Pobjeda" Titograd; 1981. godina

Vir 2

Po gorah Bosne

Drago Mazar, Partizanski album, 4 jul, Beograd 1981

Vir 3

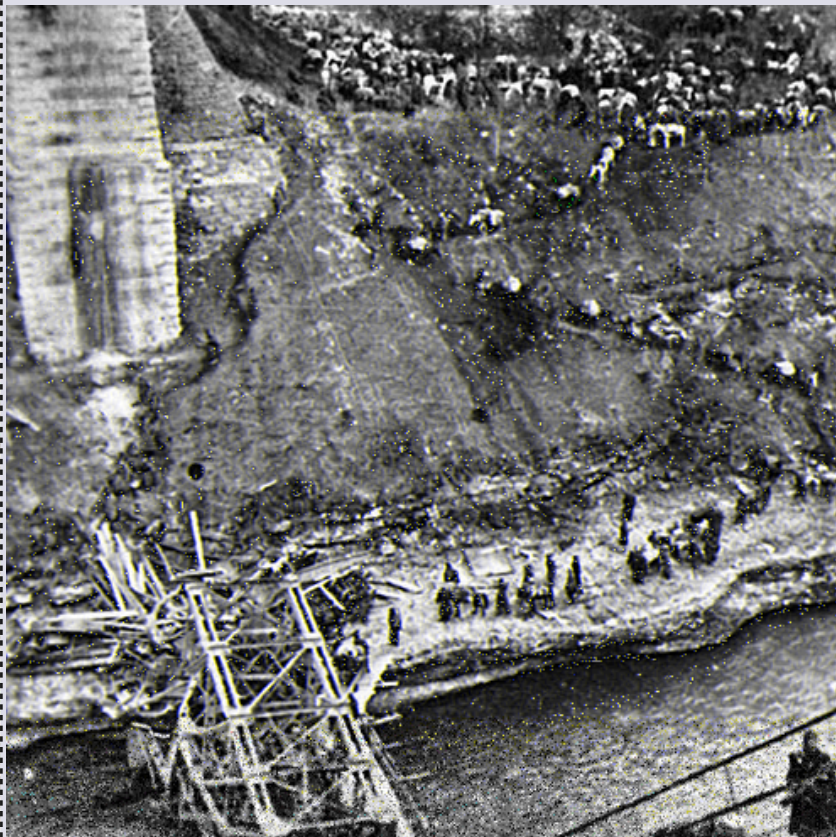
Drugi dalmatinski brigadi je dal Tito nalogo, da ponoči prečkajo Neretvo in izdelajo improviziran most, po katerem bi na drugo stran lahko prišli vojska in ranjenci. Komandant brigade Ljubo Vučković je komandantu tretjega bataljona, devetnajstletnemu Brunu Vuletiću (bodočemu generalu JNA – Jugoslovanske narodne armije), naročil, da sestavi ekipo desetih borcev, ki bo izvedla Titovo nalogo. Deseterico je vodil Glišo Opačić. Iz žice so izdelali pasove, na katerih so visele majhne italijanske bombe. Dalmatinci, plavalci in junaki, le redko kdo med njimi je bil starejši od dvajset let, so skočili v ledeno in zastrašujočo Neretvo. Opačić, ki je z zobmi držal žico, jo je uspel zavezati na drugi strani obale. Bila je noč, padal je dež.

Ko se je Opačićeva skupina prebila na drugo stran Neretve, so z bombami napadli četnike, ki so pred njimi pobegnili. Za seboj so pustili konje, hrano in orožje. S pomočjo Gliše Opačića so izdelali most čez Neretvo. Vojska z ranjenci je tako počasi prečkala most in prešla na drugo stran. Bil sem 17. v vrsti.

Tamara Nikčević, Goli otoci Jova Kapičića, Daily Press, Podgorica, 2009

Vir 4

Neretva

Kobsa, Ljubljanič, Rastič, ILUSTRIRANA POVJEST NOBa U JUGOSLAVIJI 1941-1945, Stvarnost, Zagreb, 1973.

Vir 5

Moj grob - Ivan Goran Kovačić

U planini mrkoj nek mi bude hum,
nad njim urlik vuka, crnih grana sum,
ljeti vjecan vihor, zimi visok snijeg,
muku moje rake nedostupan bijeg.
Visoko nek stoji, ko oblak i tron,
da ne dopre do njeg niskog tornja zvon,
da ne dopre do njeg pokajnicki glas,
strah obracenika, molitve za spas.
Neka sikne travom, uz trnovit grm,
besput da je do njeg, neprobojan, strm.
Nitko da ne dodje, do prijatelj drag, -
i kada se vrati, nek poravna trag.

Vir 6

Žal ostaja dejstvo, da z ladjami nismo poslali skoraj nikakršne pomoči za 222.000 Titovih vojakov. (...) Ti vzdržljivi borci so vezali nase več Nemcev v Jugoslaviji kot pa združene anglo-ameriške sile v Italiji južno od Rima. Nemci so bili po padcu Italije v negotovi situaciji, partizani pa so prevzeli nadzor nad večjim delom obale. Kljub tej prednosti priložnosti nismo izkoristili. Nemci so si hitro opomogli in potisnili partizane, korak za korakom. Glavni razlog za to je »nenaraven« način poveljevanja na Balkanu. (...) Ker so nam partizani velikodušno ponudili pomoč, je bilo pomembno zagotoviti podporo njihovemu upor.

Winston Churchill, Memoari, 24. novembra, leta 1943

Vir 1

V narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije se je bojevalo več kot sto tisoč žensk, od njih je bilo smrtno ponesrečenih 25.000. Od 40.000 žensk, ranjenih med narodnoosvobodilnim bojem, jih je 3000 postalo invalidnih. Za narodne heroje so razglasili 91 žensk, 3344 pa je dobilo odlikovanje – partizansko spomenico 1941. Več kot 2000 žensk je postalo častnic narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Ženske borke so bile: delegatke, politične komisarke, poveljnice, sanitetne referentke, medicinske sestre, borke, bombašice, partijske in skojevske (zveza komunistične mladine Jugoslavije) voditeljice narodnoosvobodilnega odbora. Med približno 1.700.000 padlih Jugoslovanov je bilo približno 620.000 žensk, samo v taboriščih jih je bilo ubitih več kot 282.000.

Od 91 žensk, ki so bile razglašene za narodne heroje, jih je 73 umrlo med NOB-jem, le 17 je bilo odlikovanih v času življenja. Za prvega narodnega heroja je bila 15. oktobra leta 1943 razglašena Marija Bursać, borka bombašica Desete krajiške brigade. Prva ženska, ki je bila odlikovana v času življenja, pa je bila Spasenija Cana Babović, z redom narodnega heroja je bila odlikovana 5. julija 1952.

Narodni heroji Jugoslavije, „Mladost“, Beograd 1975. godina

Vir 2

Rajka Baković

Rajka se je rodila v premožni družini braškega izseljenca Frana Bakovića v bolivijskem rudarskem mestu Oruro. Njen oče je imel tam hotel in trgovino. Družina se je leta 1921 vrnila v Jugoslavijo zaradi šolanja otrok (Zdenka, Jerko, Rajka in Mladen). Po končani osnovni šoli, ki jo je Rajka končala na Braču, se je skupaj z družino preselila v Zagreb. Tam je njen oče kupil hišo v Gundulićevo ulici 25. Že kot gimnazijka se je Rajka zblížala z levo usmerjeno mladino in bila leta 1938 sprejeta v SKOJ (Zveza komunistične mladine Jugoslavije). Istega leta se je vpisala na Filozofsko fakulteto v Zagrebu in tudi tam ohranjala svojo politično aktivnost, najbolj se je udeleževala pri pripravah na volitve leta 1939. Celotna njena družina, sestra Zdenka, brata in mama, je bila levo usmerjena in aktivna v vseh organizacijah delavskega gibanja. Rajka je tako kmalu postala znan obraz vsem zagrebškim komunistom. Njihovo stanovanje je bilo zbirališče levo usmerjene mladine, delavcev in intelektualcev. Po očetovi smrti se je družina Baković znašla v finančnih težavah, zato so leta 1939 kupili trafiko v Nikolićevo ulici 7, poleg takratnega kina (danes zagrebško gledališče mladih).

Po izbruhu vojne je njihova trafika, kjer je delal tudi brat, postala zbirna točka za zvezo med vsemi partijskimi ilegalci. Z materialom so oskrbovali Centralni komite Komunistične partije Hrvaške. Rajka je bila kurir odporiškega gibanja, prenašala je sporočila v Beograd in ostala mesta. Sodelovala je tudi v odmevnih akcijah SKOJ-evskih skupin (na primer zažiganje lesenega stadiona v Maksimirju). Njihova ilegalna dejanja niso bila spregledana. V noči 20. decembra leta 1941 so v stanovanje družine Baković vdrli agenti Ustaške nadzorne službe (UNS), izvedli preiskavo ter odvedli Zdenko, Rajko in brata Mladena. Obe sestre so mučili in ju prepričevali, naj izdaja svoje zveze. Vso noč so ju zasliševali, zjutraj pa odpeljali na delo v trafiko, da ne bi kdo od ilegalcev kaj posumil in nehal zahajati v trafiko. Tudi to policiji ni pomagalo. Sestri kljub težkim bolečinam in poškodbam nista izdali ničesar. Po petdnevem izživljanju so Rajko 24. decembra odvedli v bolnišnico. Zdenka je naslednji dan opazila, da njene sestre ni, ter v trenutku obupa izkoristila nepozornost paznikov in storila samomor. Vrgla se je skozi okno štirinadstropne stavbe UNS-a v Zvonimirjevi ulici in takoj umrla. Rajka Baković je 29. decembra leta 1941 zaradi težkih poškodb, posledic mučenja, umrla.

Rajko so 24. julija leta 1953 razglasili za narodnega heroja SFR Jugoslavije.

„Narodni heroji Jugoslavije“, „Mladost“ Beograd 1975. godina.

Vir 3

Fana Kočovska Cvetković

Rojena je bila 27. julija leta 1927 v vasi Lavci pri Bitoli, v revni družini makedonskega pečalbarja (migrantski delavec). Po okupaciji Jugoslavije aprila leta 1941 je bila v vasi Lavci močna partijska organizacija. Pod njenim okriljem je deloval tudi skojevski aktiv, katerega članica je bila mlada Kočovska. Bolgarskim fašističnim okupatorjem je uspelo ujeti enega od članov skojevskega aktiva, ki se je zlomil pod pritiskom policije ter izdal informacije o organizaciji in njenih aktivistih. Fana se je uspela skriti pred fašistično policijo, ki jo je prišla iskat v vas. Policija je preiskala vso njeno hišo ter nadlegovala njeno babico in mamo.

Fana je nadaljevala z ilegalnimi dejavnostmi. Kmalu je odšla v partizanski odred Goce Delčev. Takrat ni imela niti 15 let. Spomladi leta 1944 je bila Fana del skupine sedmih borcev, ki so z uničenjem želeli zaustaviti proizvodnjo rudnika svinca v Zletovem. Imeli so nalogo, da napadejo nemške in bolgarske fašistične bunkerje. Nalogo so uspešno opravili, vendar je bila Fana pri tem ranjena. Pred sovražnikovimi naboji so jo komaj rešili njeni prijatelji. Brigadni štab je odločil, da jo odpeljejo v vas na zdravljenje z ostalimi ranjenci. Fana je temu nasprotovala in ostala v brigadi.

Dokazala se je v boju pri vasi Lavci leta 1943, ko so ubili poveljnika reda Toša Angelovskega Daskalota, mladega bombaša Pando Hajzeja in še nekaj prijateljev. Fana se je s prijatelji skrivala v okolici vasi približno mesec in pol. Nekega dne je ostala štiri dni sama, obkrožena z bolgarskimi patruljami, ki so dan in noč preiskovale hiše in ljudi, vendar je vedela, da so partizani v bližini. Fana je sodelovala v 20-dnevnomu februarjem pohodu leta 1944 od Kožufa do Kozjaka. V pohodu je bil vodja bataljona Stiv Naumov.

"Narodni heroji Jugoslavije", "Mladost" Beograd 1975. godina.

Vir 4

Vida Tomšič

Rojena je bila 26. junija leta 1913 v Ljubljani. V Ljubljani je končala osnovno šolo in gimnazijo. Leta 1931 se je vpisala na Filozofsko fakulteto, vendar se je pozneje prepisala na Pravno fakulteto in tam leta 1941 diplomirala. Že med študijem se je pridružila naprednemu študentskemu gibanju in sodelovala v mnogih protestih. Leta 1934 je postala članica Komunistične partije Jugoslavije. Istega leta je spoznala svojega bodočega moža, Antona – Toneta Tomšiča, narodnega heroja. Novembra leta 1934 je bila ujeta in na ljubljanskem okrožnem sodišču obsojena na 9 mesecev zapora. Po prestani zaporni kazni je nadaljevala ilegalno delo v partijski organizaciji in študentskem gibanju. Sodelovala je pri tiskanju in širjenju ilegalnih in legalnih časopisov in brošur. Nekaj časa je delovala kot inštruktorica Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (CK KPS) na Dolenjskem in v Beli krajini.

Junija leta 1940 je bila na pokrajinski konferenci izbrana za članico CK KP Slovenije, zatem pa se je šolala v partijski šoli CK KP Jugoslavije v Makarski. Na peti svetovni konferenci KPJ, oktobra leta 1940, je bila izbrana za članico Centralnega komiteja KPJ.

Od začetka okupacije Kraljevine Jugoslavije je sodelovala v pripravah na oboroženo vstajo ter se zavzemala za krepitev partijske organizacije na območju Ljubljanske pokrajine. Na začetku leta 1941 je pomagala pri ustanovitvi legalnega partijskega časopisa za ženske Naša žena. Avgusta istega leta je kot ilegalka, za katero je bila izdana tiralica, rodila sina. 10. decembra leta 1941 so jo Italijani s pomočjo izdajalca ujeli skupaj z možem Tonetom. Pod krinko se je Vida preimenovala v Marijo Pevec. V zaporu so z mučenjem hoteli, da prizna svoja in soprogovala ilegalna dejanja, zanj so vedeli, da je eden izmed voditeljev upora. Vida ni priznala ničesar, tudi svojega pravega imena ne. Zatem so jo skupaj s soprogom, Miho Marinkom in Pepco Kardelj odvedli v gestapovski zapor v Begunjah na Gorenjskem. Gestapo jih je po dveh mesecih vrnil italijanskim oblastem.

16. maja leta 1942 jo je italijansko vojaško sodišče na sojenju proti Tonetu Tomšiču in ostalim obsodilo na 25 let zapora. Po usmrtni njeni moža so jo junija leta 1942 odpeljali v zapor v Benetke, zatem v Ancono, pa v Campobasso in Tirano. Po kapitulaciji Italije je bila Vida skupaj z drugimi zaporniki odvedena v taborišče anglo-ameriške vojaške uprave v Carbonari blizu Barija. V taboru je bila ena izmed ustanoviteljic Prve prekomorske brigade, v kateri je bila nekaj časa namestnica političnega komisarja.

Januarja leta 1944 se je vrnila v Slovenijo. Od aprila do oktobra leta 1944 je urejala partijsko glasilo Ljudska pravica in opravljala različne organizacijske dejavnosti za Centralni komitej KP Slovenije. Na začetku leta 1945 je bila poslana na Primorsko na politično delo v vojsko, kjer je od 18. januarja kot članica Politbiroja CK KPS pomagala pri delu Okrajnemu komiteju KPS Slovenskega primorja in enotam Devetega slovenskega korpusa.

Po osvoboditvi Jugoslavije je Vida Tomšič opravljala različne pomembne naloge. Bila je ministrica za socialno politiko vlade Narodne republike Slovenije, predsednica Nadzorne komisije NR Slovenije in članica Izvršnega sveta NR Slovenije.

"Narodni heroji Jugoslavije", "Mladost" Beograd 1975. godina.

Vir **5**

IV-proletarska brigada, Sutjeska, 1942.

Muzej Istorije Jugoslavije, inv. br. 13699.

Vir 1

Ukaz Tita

Žal se v naših enotah zadnje čase dogajajo stvari, nečastne za katerega koli borca, ki stoji v teh vrstah vojske. Z nasilnim obnašanjem, odvzemanjem hrane in živali kmetom se ruši ugled posameznikov, odgovornega organa, pa tudi ugled naše narodne vojske. V prebivalstvu se ustvarja sovražna nastrojenost proti borcem, kar ima za nas lahko katastrofalne posledice. Taka dejanja ustrezajo sovražnikom našega naroda in naše vojske, taka dejanja jim pomagajo doseči cilje, ki jih do zdaj niso mogli doseči z orožjem.

UKAZUJEM

Vsako ropanje in nasilje se mora temeljito preiskati in izprašati. V primeru prepričljivih dokazov za krivdo se krivca kaznuje z usmrtno (streljanjem). Sprejeti se morajo vsi potrebni ukrepi, da se v naših enotah vzpostavi red in disciplina, ki sta vladala do zdaj. Ukazi nadrejenih se izvajajo brez kakršnih koli razprav in pregovarjanj.

Vir 2

Dejstvo, da so se nekateri borci in člani komunistične partije grdo obnašali do prebivalcev, je pokazalo, da šibke točke v partijski organizaciji še niso povsem izginile. Tudi z dezertiranjem se vidi šibkost partijske organizacije.

Vir 3

Te dni je bil ustreljen Petar Krnjajić, nekdanji vojaški poveljnik naše čete in poveljnik prvega bataljona. Po napadu na Prekopo so ga poklicali v štab prve operativne cone, da bi se zagovarjal zaradi požiga vasi in streljanja vseh moških, starejših od 16 let.

*D. Lazarević, P. Damjanović, O partiji i ulozi komunista, Knjiga 2
Institut za savremenu istoriju u Beogradu, Narodna Knjiga,
Beograd, 1984.*

Vir 4

17. julija leta 1942 je ob 21.30 v vas Sreser (4 km severno od Janjine) vdrla 15 oboroženih partizanov. Tamkajšnjim prebivalcem so odnesli različne predmete in denar. Oškodovali so trgovskega potnika Tomislava Matijaševića Stjepanova iz Sv. Marije občine Draškovac, Varaždin, takrat nastanjenega v Sreserju. Potem ko so mu vzeli 34.070 kun, štiri rute, 5 parov nogavic in še nekaj ostalih stvari v vrednosti 3000 kun, so partizani zapustili njegovo stanovanje.

Tomislavu Nožici, trgovcu iz Sreserja, so partizani odnesli stvari v vrednosti 6000 kun: 20 kg krompirja, vrečo za krompir, 2 litra olja, 1 pršut, 1 lonc za kuhanje (6 litrov), 30 metrov vrvi, 2 zobni pasti, 2 zobni ščetki, 10 nožev za britje, 800 zavojčkov cigaret Rama, 2000 kun. Od njega so zahtevali 10.000 kun, vendar jih trgovec ni imel, zato so hišo zapustili.

Peru Kučerju iz Sreserja so partizani odnesli 20 kg pšenične moke in mu zagrozili, da ga bodo ubili, če bo sodeloval z Italijani. Vsem trem so zagrozili, da jih bodo ubili, če bodo komu povedali o tem.

Ena od partizanskih skupin (10 ljudi) je 27. avgusta na hribu Sv. Ilija, vzhodno od vasi Nakovnja, zaplenila dva voila hercegovaškemu živinorejcu Mišku Papcu. Živinorejec je dogodek prijavil v Orebiću.

Sve naše Dakse, Joška Radica, Dubrovnik, 2003. str. 69.

Vir 5

Aprila sta bila ubita dva komunista, ki sta uspela pobegniti iz četniškega zapor (Radimir Jovančević in Miodrag Medo Čulafić). Ubita sta bila, ker ju je kot partizana ujel sovražnik in ker sta onečastila partizansko orožje. V Crmnici so ubili sanitetnega generala Mila Iličkovića in njegovo ženo Rusinjo. Ubili so tudi Bosa Plamenca, člana Komunistične partije Jugoslavije (KPJ), ker se ni želel odreči svoji družini. V Pivi so Tadijo Tadića, političnega komisarja pivske čete, skupaj s tremi sorodniki usmrtili, ker ni želel izdati svojega strica. Številne druge usmrtitve, ki so bile pravzaprav likvidacije, saj so bile vnaprej določene, so ustvarjale ozračje strahu in terorja, v katerem nihče ni vedel, kdo je naslednji. Omenjene grozote in krutosti je težko pojasniti z ideološkimi floskulami. Kljub temu da je direktiva Centralnega komiteja KPJ zajemala celotno Jugoslavijo, do takih dogodkov v ostalih delih Jugoslavije skoraj ni prihajalo.

*Živko M. Andrijašević-Šerbo Rastoder, Istorija Crne Gore, CZICG,
Podgorica 2006., str. 413-414*

Vprašanja za diskusijo

1. Katere dejavnosti so partizani organizirali na osvobojenih območjih?
2. Kateri so bili cilji teh aktivnosti?
3. Katere posledice (pozitivne/negativne) bi lahko povzročile njihove akcije?